

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ӘОЖ 378:159.923.2

GTAMP 14.35.09

DOI: <https://doi.org/10.37788/2026-2/12-22>**З.К. Кульшарипова^{1*}, Б.Д. Каирбекова², Г.С. Аяпбергенова¹, Ж.Ш. Шахмарданова¹**¹«Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті» КЕАҚ, Қазақстан²Инновациялық Еуразия университеті, Қазақстан

*(e-mail: Kulsharipova_zk@mail.ru)

Жоғары оқу орнының кәсіби қалыптасу кезеңіндегі жастардың шығармашылық дамуының инновациялық әлеуеті

Андатпа

Зерттеудің негізгі мәселесі: Қазіргі жоғары мектепте болашақ мамандарды кәсіби тұлға ретінде қалыптастыру және дамыту қажеттілігі өзекті болып отыр. Алайда, жоғары оқу орнында оқу кезеңінде студенттердің кәсіби таңдауда тәуелсіздігі мен хабардарлығы жеткіліксіз. Бұл олардың шығармашылық кәсіби өсуіне және еңбек нарығының сұраныстарына бейімделуіне кедергі келтіреді.

Мақаланың мақсаты: Жоғары кәсіби білім беру жүйесінде студенттердің кәсіби қалыптасу процесінде шығармашылық дамуының маңыздылығын негіздеу және осы үдерісте негізгі мәселелерді анықтау.

Зерттеу әдістері: Мақалада ғылыми және әдістемелік әдебиеттерге теориялық талдау жүргізілген. Зерттеу барысында жоғары оқу орындарындағы білім беру үдерісіне, студенттердің кәсіби қалыптасу кезеңдеріне және шығармашылық даму факторларына шолу жасалған.

Алынған нәтижелер: Жоғары оқу орнында оқу кезеңінде студенттердің кәсіби таңдауда жеткілікті тәуелсіздік пен хабардарлық деңгейі төмен екендігі анықталды. Кәсіби қалыптасу процесінде студенттердің шығармашылық дамуы елдің кадрлық әлеуетін жаңғырту және дамыту міндеттерін тиімді шешуге мүмкіндік беретіндігі негізделген.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы: Зерттеу нәтижелері жоғары оқу орындарында білім беру бағдарламаларын жетілдіруге, студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытуға және шығармашылық әлеуетін арттыруға бағытталған әдістемелік ұсыныстар әзірлеуге негіз бола алады.

Түйін сөздер: кәсіби өсу; кәсіби қалыптасу кезеңі; туа біткен қабілеттер; шығармашылық қабілеттерді дамыту механизмі.

Кіріспе

Болашақ кәсіби қызметке бейімделу әрқашан жоғары білім берудің де, кәсіпорындар мен ұйымдардың жас мамандармен қарым-қатынасының тәжірибесі үшін де қиын міндет болды [4, 6, 8]. Оқу курсы игеруге нұқсан келтірместен оқу кезеңінде практикалық іс-әрекет дағдыларын алу (соңғысы студенттер оқудан гөрі ақша табумен көбірек айналысатын кезде орын алады) өзекті міндет болып табылады [10, 11]. Мәдениет саласында бұл міндетті шешу болашақ жоғары оқу орны түлектерінің кәсіби бейімделудегі шығармашылық қабілеттерін дамыту тетігін анықтауға мүмкіндік береді [3, 5].

Материалдар мен әдістер

Зерттеу әдістері:

Зерттеу тақырыбын талдау білім беру саласындағы маманның мақсаты өзгергенін көрсетеді, өйткені бұл өзгерістер болашақ мамандардың шығармашылық қабілеттерінің қалыптасуы мен дамуында көрінеді [9, 11]. Дәл осы өзгерістер кәсіби бейімделудің маңызды қажеттіліктеріне негізделген, бұл шығармашылық қабілеттерді дамыту процесін ұйымдастыру деңгейін жақсартады.

Шығармашылық тек туа біткен қабілеттерге ғана емес, сонымен бірге күнделікті іс-әрекет тәсіліне де қатысты, болашақ түлектердің жеке басының мотивациялық ортасына деген

қажеттілік, оның негізінде құндылық бағдарларының басымдығы, өзін-өзі дамыту қабілеті, конструктивтілік, болашақ педагогикалық сала мамандарының кәсіби мәселелерін шешуге өзіндік шығармашылық көзқарас жатыр [1, 4, 6].

Мақсаты:

Сондықтан болашақ әлеуметтік-мәдени сала мамандарының шығармашылық қабілеттері қандай, олардың құрамдас бөлігі қандай екенін анықтау өзекті болып табылады. Біздің ойымызша, біз таңдаған тақырып өзекті болып табылады, өйткені қазіргі қоғамда білім беру саласындағы болашақ маманға мамандықта өз орнын табу, бейімделу, мамандыққа тез ену дағдыларын алу өте маңызды [7, 9, 13]. Оған Университет жанындағы арнайы орталықтар ұйымдастыратын студенттік жобалар жиі көмектеседі. Сондықтан студенттік бастамалар орталығы қызметінің ерекшеліктерін қарастыру маңызды болып саналады.

Зерттеудің өзектілігі:

Құндылық бағдарлары осы мәселені терең теориялық және әдіснамалық зерттеу қажеттілігін өзектендіретін ішкі әлемді өзгерте отырып, кәсіби қоғамның жаңа жағдайына көшу кезеңіндегі гуманистік ұстанымға сәйкес білім беру саласының болашақ маманының жеке басының қажеттіліктерін қанағаттандырады [1, 2]. Бүгінгі таңда жас ұрпақтың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесі бұрынғыдан да өткір тұр. Жастар еңбек нарығында ұтқыр, бірақ объективті және субъективті тәртіптің себептеріне байланысты осал санат болып қала береді [12, 14].

Нәтижелер және талқылау

Кәсіби бейімделудің теориялық негіздері:

Кәсіби педагогикалық білім алған жастардың еңбек нарығына «кіруі» мәселесі көбінесе түлектердің жұмысқа орналасу перспективалары және жалпы болашақ еңбек қызметі туралы түсініктері жұмыс орнындағы нақты жағдаймен және еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың нақты арақатынасымен сәйкес келмейтіндігімен байланысты әлеуметтік-психологиялық факторларға байланысты [7, 13]. Жас мамандардың әлеуметтік жетілмегендігі, олардың еңбек нарығына кіруге психологиялық дайындығы Университет түлектерін жұмыс берушілер тарапынан қабылдаудың теріс стереотиптерін қалыптастыруға әкеледі [10, 11].

Қазіргі жастар еңбек нарығы жастардың еңбек талаптары мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы алшақтықтың артуымен сипатталады. Жастардың практикалық жұмыс тәжірибесі болмағандықтан (немесе ол жеткіліксіз), азаматтардың бұл санаты еңбек нарығында аз сұранысқа ие [12, 14].

Арасында қайшылықтар да бар: кәсіби қызметке бейімделудің белгілі бір педагогикалық жағдайларын жасау қажеттілігі және студенттердің болашақ кәсіби қызметке бағытталуын жеткіліксіз қалыптастыратын дәстүрлі қалыптасқан кәсіптік білім беру жүйесінде осы жағдайлардың ғылыми негізділігі жеткіліксіз; білім беру процесін ұйымдастырудың қалыптасқан дәстүрлі формалары және қоғамның үнемі өзгеріп отыратын жағдайларында кәсіби ұтқырлықты және бейімделу тәсілдерін қалыптастыруға бағытталған жаңа, дәстүрлі емес тәсілдерді енгізу қажеттілігі [2, 8].

Нәтижелер және олардың маңыздылығы:

Жоғарыда айтылғандардың барлығы шығармашылық қабілеттерін дамыту қажеттілігі арасындағы қарама-қайшылықтан тұратын зерттеудің ғылыми мәселесін анықтады, бұл болашақ әлеуметтік-мәдени сала мамандарының жоғары оқу орындары қызметінің әдістемелік деңгейінде бұл мәселені жеткіліксіз дамытудағы кәсіби бейімделуінің шарты ретінде [8, 10]. Бұл қайшылық әсіресе педагогикалық қызмет саласындағы мамандарды даярлау жүйесінде байқалады. Студенттердің шығармашылық әлеуетін талдау, осы әлеуетті дамыту және оны болашақ қызметке бейімделу барысында пайдалану мәселесі студенттермен жұмыс тәжірибесінде жеткілікті түрде ескерілмейді [3, 5].

Кәсіби бейімделу мәселесі өте кең дамыған, бұл бізге теориялық материалды (Реан, кран, жабайы және т.б.) қалыптастыруды жеңілдетеді [4, 6, 10]. Кәсіби бейімделудің шығармашылық қабілеттерін дамытумен байланысы және әсіресе білім беру саласындағы кәсіби бейімделу мәселесі әлдеқайда аз зерттелген. Бұл ретте болашақ мамандыққа бейімделу және шығармашылық әлеуетті анықтау мүмкіндігін қамтамасыз ететін әлеуметтік-мәдени ұйымдардың тақырыбы іс жүзінде әзірленбеген. Атап айтқанда, студенттік бастамалар орталықтарының орны мен рөлі мәселесі өте аз дамыған және болашақ мамандардың кәсіби бейімделуіне байланысты іс жүзінде айтылмайды, сондықтан біз бұл жұмысты жаңа деп санаймыз [3, 9].

Білім беру саласындағы жас мамандардың әлеуметтік-кәсіптік бейімделуінің жай-күйін талдау, оның білім беру мекемелеріндегі тиімділігіне әсер ететін факторлар мен қайшылықтарды анықтау соп бағдарламаларын, технологияларын әзірлеу үшін қажет.

Отандық ғалымдардың еңбектерінде жалпы кәсіби бейімделу процесі қарастырылады.

Дәстүр бойынша бейімделу процесс және нәтиже ретінде қарастырылады. Кәсіби бейімделуді процесс ретінде қарастырған кезде оның уақытша сипаттамалары, бейімделу кезеңдері ажыратылады, олардың жиілігі қарастырылады. Осы бағыт шеңберінде бірыңғай логикалық және уақытша реттілікке байланысты бейімделу процесінің негізгі элементтері анықталады. М.А. Дмитриева студенттерді кәсіби қызметке бейімдеу процесінде бірқатар кезеңдерді анықтайды: 1-2 курстарда бастапқы бейімделу, тұрақтандыру кезеңі, 3-4 курстарда бейімделу мүмкіндіктерін арттыру [7, 10].

Бейімделудің тиімді аспектісі жалпы бейімделу процестерінің сәттілігін бағалауда негізгі элемент ретінде қолданылады. Ф.Б. Березин кәсіби қызметте қалыптасу жағдайында психологиялық бейімделуді бағалаудың үш критерийін тұжырымдайды (1 кесте):

1-кесте. - Психологиялық бейімделуді бағалау критерийлері

Бағалау критерийлері	Психологиялық бейімделудің белгілері
Қызметтің табыстылығы	Практикалық тапсырмаларды орындау, біліктілікті арттыру, топ мүшелерімен және кәсіби тиімділікке әсер ететін басқа адамдармен қажетті өзара іс-қимыл.
Жағдайлардан аулақ болу мүмкіндігі	Процестің негіздерін құру және психологиялық қасиеттерді тиімді көрсету.
Денсаулықты реттеу қабілеті	Дене денсаулығының елеулі бұзылуынсыз қызметті жүзеге асыру

Бейімделудің жалпы көрсеткіші - бейімделмеу белгілерінің болмауы. Бейімделмеу білім беру ортасының оқушыға қысқа мерзімді және қарқынды әсер етуі нәтижесінде немесе онша қарқынды емес, бірақ ұзақ әсер етуінің әсерінен пайда болуы мүмкін. Бейімделмеу оқу үлгеріміндегі әртүрлі бұзылуларда, соның ішінде болашақ оқуға деген қызығушылықтың төмендеуінде көрінеді [8, 11].

Бейімделмеудің физиологиялық және психологиялық белгілері стресс белгілеріне сәйкес келеді. П. Медавар бейімделудің екі дәстүрлі тәсіліне (процесс ретінде және нәтижесінде) тағы бір аспект қосты: бейімделу - бұл организмнің немесе популяцияның өз ішінде дамытатын нәрсесі, оның өзінде бар нәрсе, болашақта өзгеретін жағдайларда сәтті өмір сүру мүмкіндігі. Бұл А.А. Риаңға және оның авторластарына бейімделуді тек процесс және нәтиже ретінде ғана емес, сонымен қатар жаңа психикалық қасиеттерді қалыптастырудың негізі ретінде қарастыруға мүмкіндік берді [4, 6, 10].

Кәсіби бейімделуді қарастырған кезде өзара байланысты үш аспектіні ажырату керек: бейімделу болашақ мамандардың кәсіби ортадағы өзгермелі жағдайларға бейімделу процесі ретінде, оның өзіндік кеңістіктік және уақыттық механизмдерімен сипатталады; осы процестің нәтижесінде бейімделу, студенттің соңғы бейімделу дәрежесімен сипатталады; және бейімделу жаңадан пайда болған кәсіби қасиеттер жиынтығымен сипатталатын жаңа даму көзі ретінде. Болашақ маманның мінез-құлқының сипаты және олардың «мұғалім-білім беру ортасы» жүйесіндегі өзара әрекеттесуінің тиімділігі осы үш компонент арасындағы сәйкестікке байланысты [4, 10]. Болашақ мұғалімдердің бейімделу процесінің өзі екі аспектіні қамтиды: кәсіби бейімделудің өзі және әлеуметтік-психологиялық бейімделу (2-кесте).

2-кесте. - Кәсіби білім мен біліктің меңгеру аспектілері

Болашақ маманның тәрбиелік мінездемесі.	Кәсіби біліктің меңгеру аспектілері.
Кәсіби бейімделу	Кәсіби дағдылар мен қабілеттерді игеру, белгілі бір кәсіби қажетті жеке қасиеттерді қалыптастыру, студенттің өз мамандығына деген тұрақты оң көзқарасын дамыту.
	Кәсіби дағдылар мен қабілеттерді игеру, белгілі бір кәсіби қажетті жеке қасиеттерді қалыптастыру, студенттің өз мамандығына деген тұрақты оң көзқарасын дамыту.

2-кестенің жалғасы

	Ұйым мен оның дәстүрлері, өмір сүру нормалары және құндылық бағдарлары арасындағы қарым-қатынас жүйесі.
Қоғамдық психологиялық бейімделу	Кәсіби дағдыларды және жұмыс қарым-қатынастарын игеру Болашақ маманның ұйымға кіруі, негізінен жұмыс процесінің қалай жұмыс істейтіні туралы теориялық түсінігі.

А.А. Риан болашақ мұғалімдердің – Жоғары кәсіби даму мектебінің студенттерінің – дамуындағы бейімделу процестерінің түрлері іс жүзінде «белсенді және пассивті» критерий бойынша ажыратылмайды деп санайды, себебі барлық бейімделу белсенділіктің көрінісі болып табылады. Бұл бейімделу түрлерінің біріншісі белсенді бейімделуді де сипаттайды. Дегенмен, мұнда біз студенттердің кәсіби орта талаптарына сәйкес белсенді бейімделуі, белсенді өзін-өзі өзгертуі және өзін-өзі түзетуі туралы айтып отырмыз [4, 10].

А.А. Риан бейімделу процестерінің әртүрлі түрлері үшін белсенділік векторын және оның бағытын критерий ретінде қарастыруды ұсынады:

– белсенділік векторының «ішке» бағыты бірінші бейімделу моделіне (Л.М. Митинаның пікірінше, бейімделгіш мінез-құлық моделі) сәйкес келеді.

– белсенділік векторының «сыртқы» бағыты екінші бейімделу моделіне (Л.М. Митинаның пікірінше, кәсіби даму моделі) сәйкес келеді. Бейімделу процесі болашақ маманның кәсіби ортаға белсенді әсер етуімен, оны ассимиляциялауымен және өзіне бейімделуімен сипатталады [7, 11].

Бейімделу процесі оқушының кәсіби даму барысындағы өз көзқарастары мен әдеттегі мінез-құлық үлгілерін түзетумен бірге белсенді өзгерісті қамтиды. Бұл белсенді өзін-өзі өзгерту және болашақ кәсіби ортаға белсенді өзін-өзі бейімдеу дағдыларын дамытудың бір түрі [8, 10].

Болашақ білім беру мамандарының кәсіби бейімделуі – олардың кәсіби білімдерін, дағдыларын және жеке қасиеттерін, сондай-ақ үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік ортада кәсіби өзін-өзі анықтауын дамытудың, дамытудың және өзін-өзі жетілдірудің кезең-кезеңімен жүзеге асырылатын процесі; және кәсіби даму барысында еңбек нарығына кіруге дайындалу [13, 14].

Біздің зерттеуімізде біз болашақ білім беру мамандарының кәсіби бейімделуін дамытудың әлеуметтік-педагогикалық шарттарын келесі модельде ұсынамыз: студенттік бастама орталықтарының қызметіне (науқандар, фестивальдар, әлеуметтік жобалар) шығармашылықпен қатысу [3, 5, 9].

Болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде шығармашылық қабілеттер болашақ маманның жеке басының шығармашылық қабілетімен, олардың шығармашылық белсенділігімен және шығармашылық дағдыларымен, яғни олардың шығармашылық әлеуетінің параметрлерімен анықталады. Бұл әлеует олардың темпераментімен, мінезімен, ерік-жігерімен және басқа да жеке қасиеттерімен де анықталады. Осылайша, басқалармен қарым-қатынас жасау және қарым-қатынас орнату қабілеті, әсіресе білім беру саласы тұрғысынан алғанда, шығармашылық әрекет тұжырымдамасына өте жақсы сәйкес келеді [1, 6, 10].

Шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру жаңа кәсіби ортаға бейімделу кезеңін айтарлықтай қысқарта алады.

Кәсіби бейімделудің сәтті болуы үшін команда және болашақ маманның өзі өздерінің шығармашылық қабілеттерінің университеттен кейін одан әрі дамуы қажет ететінін түсінуі керек. Педагогикалық университетті бітірген маманның тәжірибесі әлі де салыстырмалы түрде шектеулі болғандықтан, нақты кәсіби құзыреттілікке қарағанда шығармашылық әлеуеті көбірек. Дегенмен, олардың шығармашылық қабілеттері оларға қазіргі жағдайды жаңа көзқараспен бағалауға мүмкіндік береді [3, 9, 12]. Біздің ойымызша, кәсіби бейімделу процесіне көмектесетін өз әлеуетіне жеткілікті түрде байыпты көзқарас қалыптастыру және шығармашылық күштерін түсіну болашақ мамандарға университетте оқып жүргенде, әсіресе жастарға жобаларды ұйымдастыруға және белсенді қатысуға көмектесетін арнайы студенттік бастама орталықтарында сіңуі керек [7, 11].

Қазіргі уақытта университеттердегі мамандарды даярлаудың негізгі мақсаттарының бірі – студенттерде шығармашылық ойлауды дамыту. Бұл саладағы маман шығармашылық-өнертапқыштық есептерді шешу (TRIZ) дағдыларына ие болуы, мәселені тұжырымдай білуі, жаңа және инновациялық (стандартты емес) шешім таба білуі және өз шешімін ұсына және қорғай білуі керек. Педагогикалық университетте оқу кезінде студенттердің шығармашылық

дағдыларын дамыту болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың маңызды аспектісі болып табылады [2, 5, 9].

Логика сабақтары осындай ойлау дағдыларын үйретеді. Өкінішке орай, формулаларды жаттауды емес, ойлануды, мәселені тұтас түсінуді, жағдайды талдауды және не берілгенін және не талап етілетінін түсінуді талап ететін стандартты емес тапсырмалар қазақстандық білім беру жүйесінен іс жүзінде алынып тасталған. Батыс дидактикалық парадигмасына тән пайымдауды, негіздеуді және дәлелдеуді тест жауаптарымен алмастыру шығармашылық қабілеттер мен шығармашылық қызығушылықтарды дамыту талаптарына сәйкес келмейді. Шығармашылық әрқашан байқалған құбылыстарды, сондай-ақ кез келген ақпаратты, соның ішінде білім беру ақпаратын сыни тұрғыдан түсінуді білдіреді [12, 14].

Е.Карпенко оқушылардың шығармашылық ойлау деңгейінің төмендігінің себебі көбінесе білім беру жүйесінде жатыр және одан туындайды деп атап өтеді [9]. Әлеуметтік-педагогикалық құндылықтар жүйесіндегі басымдықтардың ауысуы, адамның қажеттіліктері мен оларды қанағаттандыруға бағытталған тұжырымдамадан адамның дамуына және өзін-өзі көрсетудің, жеке тұлғаның әлеуеті мен шығармашылық қабілеттерін дамытудың негізгі мақсатына негізделген басқаша түсінікке көшу қажет. Білім берудің, әсіресе жоғары білім берудің басты құндылығы болашақ мамандарда оқу шеңберінен шығу қажеттілігі мен мүмкіндігін, өзін-өзі дамыту қабілетін және өмір бойы икемді өзін-өзі тәрбиелеуді дамыту болуы керек [1, 2, 4].

Дәстүрлі оқыту жолы тиімсіз, себебі ол әлеуметтік тәжірибені жеткізу үшін ақпараттық, алгоритмдік оқыту әдістеріне сүйенеді және қайталанатын қайталауды қажет етеді. Студенттердің шығармашылық ойлауын белсендіруге және дамытуға бағытталған оқу процесінің бағытын анықтау үшін оқу процесін қалай құрылымдау керектігі туралы негізгі қағидаларды анықтау қажет [5, 11].

Оқыту мамандығы бойынша оқитын студенттерді шығармашылық және білім беру іс-әрекеті ретінде оқытуды ұйымдастырудың теориялық тәсілдерінің ішінде жеке-белсенді тәсіл басымдыққа ие. Ол жеке шығармашылықты және шығармашылыққа деген қажеттілікті дамытуға, оларды өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағыттауға арналған белсенді оқыту әдістері мен формаларын (жеке бағдарланған немесе дамытушы технологиялар, зерттеу, жобалау және ойынға негізделген әдістер, жеке және топтық оқыту) пайдалануды қамтиды [1, 6, 10].

Эвристикалық әдістер мен қағидалар мұғалімнің шығармашылық ойлауын белсендіруге де айтарлықтай үлес қосады. Бұл әдістер оқушылардың мотивациясын және эмоционалды белсенділігін, сондай-ақ олардың білім беру процесіне қатысушы ретінде белсенді қатысуы мен тәуелсіздігін арттырады. Бұл әдістерге ми шабуылы, эвристикалық сұрақтар, аналогиялар, инверсия, есептерді шешудің басқа деңгейіне өту, графикалық немесе схемалық көрініс және синектика жатады [3, 5, 14].

ЭЖМ-де оқу кезінде шығармашылық әлеуетті дамыту студенттерге тәуелсіз кәсіби жұмысында пайдалы болуы мүмкін білім салаларын мықтап меңгеруге көмектеседі [7, 12].

Тәжірибелік жұмыс интуиция мен қиялды дамытуда және дамытуда өте маңызды, себебі бұл дамудың негізгі құралы – шығармашылық әрекет. Шығармашылық процесс күрделі және жеке.

Ең алдымен, шындықты эмоционалды түрде қабылдауды, айналадағы заттардың, табиғи құбылыстардың және т.б. сұлулығын сезінуді үйрену қажет. Өз жұмысының және шығармашылығының нәтижесін болжау – әлі жоқ нәрсені көру – елестетуді және елестетуді білдіреді. Визуализация – қиялдың ең маңызды элементі [8, 11].

Шығармашылық қиял шексіз. Шығармашылықты дамыту үшін әртүрлі курстарға ақыл-ой белсенділігін жақсартуға арналған практикалық тапсырмалар мен жаттығуларды қосу пайдалы. Дамудың жоғары деңгейі әртүрлі ақпарат ағындарына назар аудару және аудару қабілетімен тығыз байланысты. Шығармашылық өзін-өзі тану, жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін жүзеге асыру процесі ретінде, бейімделу кезеңінде тез жаңа нәрсе жасауға және осылайша мансаптық өсуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ол философиялық, психологиялық, педагогикалық және акмеологиялық зерттеулердің тақырыбына айналды, кәсібилік шыңына қарай өзін-өзі дамыту жолындағы жастар зерттеу нысаны ретінде таңдалды. Шығармашылық өзін-өзі тану тұрғысынан кәсіби қызметке жеке бейімделу процесі жеткілікті зерттелмегенін атап өткен жөн [13, 14].

Сонымен қатар, болашақ мұғалімдер кәсіби ортаға ену кезінде бірқатар қарама-қайшылықтарға тап болады (3-кесте):

3-кесте. - Қарама-қайшылықтардың типтері

Қарама-қайшылықтардың типтері	Мазмұны
Тип №1	Шығармашылық, кәсіби өзін-өзі жүзеге асыратын жеке тұлға үшін жұмыс істейтін өндіріс қажеттілігі мен кәсіби оқыту процесін стандарттаудың басымдылығы.
Тип №2	Болашақ маманның жеке басы мен оның жеке басына жеткілікті көңіл бөлмейтін кәсіби жүйелілігі.
Тип №3	Болашақ мұғалімнің шығармашылық қызметке деген ұмтылысы мен болашақ маманның бұл процесті жүзеге асыруға операциялық мүмкіндіктерінің болмауы арасында.
Тип №4	Мұғалімнің жеке басының нақты қасиеттерінің кешені (оның қабілеттері, дарындылығы, жетістікке жетуге деген ынтасы және т.б.) мен оның кәсіби қызметіне қойылатын талаптары.

Негізгі мәселе – шығармашылықты, әсіресе шығармашылық қасиеттерді дамытуды зерттеу субъективті және терең процесс болып табылады. Дәстүрлі білім беру жүйесі ақпаратты жаттауға және фактілерді жинақтауға негізделгендіктен, шығармашылық ойлауды дамытуға әрқашан қабілетті емес. Сондықтан білім беру процесіне мамандандырылған әдістемелік курстарды, сондай-ақ шығармашылық ойлауды дамытуға және шығармашылық қабілеттерді тек академиялық және кәсіби қызметте ғана емес, сонымен қатар өмірде де пайдалануға мүмкіндік беретін тапсырмаларды енгізу қажет деп саналады [3, 9, 14]. Мамандандырылған әдістемелік курстарды әзірлеудің негізінде келесі қағидаттар жатыр (4-кесте):

4-кесте. - Арнайы курстардың әдістемелік бағыты

Методологиялық бағыттары	Арнайы курстардың мазмұны
Қойылған мақсаттар мен тұжырымдалған міндеттері.	Курстар белгілі бір ұйым үшін оның нақты қызығушылықтарын, миссиясын және көзқарасын ескере отырып әзірленеді. Біздің жағдайда бұл студенттерді білім берудегі шығармашылық іс-әрекеттерге тартуға бағытталған Студенттік бастамалар орталығы.
Тәуелсіз ұйымның ресурстары мен мүмкіндіктері.	Орталық университет ресурстары мен бюджеттік қаражатқа шектеулі ғана тәуелділікпен өз ресурстарын барынша пайдалануды көздейді. Демеушілік қаражатты тартуға келетін болсақ, демеушілердің мүдделерін қалыптастыру мәдени менеджерлердің мақсаттарының бірі болып табылады және сондықтан Орталықтың белсенді жұмысының бөлігі болып табылады.
Мәдени саладағы басқа ұйымдардың тәжірибесін пайдалану.	Студенттік орталықтар және олардың қызметі әдебиетте іс жүзінде белгісіз. Интернеттегі аздаған материалдар олар ұйымдастырылған университеттерге ғана тән және жалпы сипатта емес. Соған қарамастан, бұл материалдарды қорытындылауға тырысу керек.
Жоспарлау принциптері	Студенттік бастамалар орталығының жұмысын ұйымдастыруға байланысты барлық іс-шаралар уақыт пен ресурстар тұрғысынан жоспарлануы тиіс.
Біртіндеп енгізу	Арнайы курстарды біртіндеп енгізу

Курстарды енгізу кезеңдері бар. Бірінші кезең дайындық болып табылады. Бұл кезең Студенттік бастамалар орталығының жұмыс істеуі мен дамуы үшін қажетті сыртқы және ішкі жағдайларды талдауды қамтиды. Сыртқы жағдайлар келесі негізде анықталады:

– мақсатты аудиторияның Орталыққа деген қажеттілігін талдау;

– университеттің (университеттердің) және тұтастай алғанда білім беру жүйесінің мүмкіндіктерін талдау;

– Орталықтың бұрынғы тәжірибесін талдау

Жүргізілген зерттеулер негізінде Орталық жұмысының келесі бағыттары анықталды және олардың маңыздылығына қарай 10 балдық шкала бойынша сарапшылық бағалаулар берілді (5-кесте).

5-кесте. – Студенттік бастамалар орталығының қызметіне сараптамалық баға беру

Орталықтың өткізу іс шаралары	Бағасы
Тәжірибелік іс әрекетті ұйымдастыру	7
Тәрбиелік іс шаралар	6
Фестивальды ұйымдастыру шаралары	10
Конкурс іс әрекеттері	9
Кештерді ұйымдастыру	6
Ғылыми еңбектер көрмесін ұйымдастыру	10
Бейне түсіру және содан кейін оны өңдеу	8
Этикет курстарын өткізу	7
Мерекелік корпоративтік іс-шараға дайындық	8
Саяси пікірталас ұйымдастыру	6
Орталықтың веб-сайтын және жалпы веб-сайт педагогикасын әзірлеу және қолдау	9
Қоғаммен байланыс жұмысы:	
Баспасөз конференцияларын ұйымдастыру	5
Демеушілерді тарту үшін арнайы іс-шаралар өткізу	6
Орталықтың жұмысын БАҚ-та жариялау үшін жаңалықтар ретінде пайдалану	7
Ғылыми және экскурсиялық бағыт	
Түпнұсқа экскурсиялық жобаларды әзірлеу	8
Экскурсияларды ұйымдастыру және өткізу	6
Ынтымақтастық саласына қатысатын ұйымдармен байланыс орнату арқылы топтарды қабылдауды ұйымдастыру	6
Студенттік бастама орталықтарының қызметінің тәжірибесін жалпылау және осындай орталықтармен байланыс орнату бойынша жұмыстар жүргізу	5

Берілген бағалаулар субъективті болып көрінеді, себебі сарапшылар Орталықта оқитын қазіргі студенттерді де, оның жұмысы туралы тек естіген немесе анда-санда іс-шараларға қатысқан студенттерді де қамтыды. Респонденттердің бағалаулары орташаланды. Соған қарамастан, кестені талдау келесі қорытындыларға негіз береді:

1. Орталықтың қызметі инновациялық педагогикалық қызметтің барлық спектрін қамтуы керек.

2. Орталықтың жұмысы тек ұйымдастырушылық сипатта ғана емес, сонымен қатар дидактикалық бағытта болуы мүмкін.

3. Орталықтың жұмысында коммуникация маңызды рөл атқаруы керек, ең алдымен мәдени мекемелермен, БАҚ-пен және әлеуетті демеушілермен байланыс.

Орталықтың қызметін талдау келесі ішкі жағдайларды зерттеуді де қамтыды:

– Студенттік бастамалар орталығының ресурстық әлеуетін анықтау;

– Орталық жұмысындағы мәселелерді анықтау;

– Ұйымдастырушылықты жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу кезінде сүйену керек

Орталықтың ең күшті жақтарын анықтау;

– Орталықтың басқару құрылымын, басқару функцияларының құрамын, олардың таралуын, басқару мәдениетінің деңгейін және т.б. бағалау.

Бұл кезеңде жобалық шешімдер қабылдау үшін нақты негіз жасалады. Сараптамалық сауалнама арқылы жүргізілген бұл бағалау келесі нәтижелерді берді (6-кесте):

6-кесте. - Студенттік бастамалар орталығының ішкі ресурстарын бағалау

№	Ұйымдардың потенциалы	10 баллдық бағалар
1.	ВШП Студенттік бастамалар орталығының атағы мен танымалдығы	6
2.	Материалдық базаның жағдайы	7
3.	Орталықтың ұйымдастырушылық құрылымы	7
4.	Орталықтың жұмыс бағдарламаларының кеңдігі (спектрі)	6
	Орталық қызметінің сапалық деңгейі	6
5.	Орталық өткізетін іс-шаралардың жастар арасында ақпараттық насихаттау деңгейі	5
6.	Демеушілермен қарым-қатынастың сипаты	6
7.	Деканатпен қарым-қатынастың сипаты	9
8.	Команда ішіндегі қарым-қатынас (басшылыққа деген сенім, психологиялық жайлылық деңгейі)	10
9.	Ұйымның психологиялық жағдайы	7

Бұл кесте студенттік бастама орталығының ішкі ресурстарын сараптамалық бағалау диаграммасымен көрсетілген (1-сурет).

1-сурет. – Студенттік бастама орталығының ішкі ресурстарын сараптамалық бағалау диаграммасы

Көріп отырғанымыздай, Студенттік бастамалар орталығы жұмысының ең маңызды аспектісі - оны ақпараттық насихаттау. Сонымен қатар, команда ішіндегі психологиялық ахуал және басқаруға деген сенім деңгейі (бұл Орталық басшылығының құзыреттілігін де сипаттайды) ең жоғары баға алды.

2-кезең - негізгі кезең – ұйымның инновациялық жобаларының сапасын қамтамасыз ету стратегиясын әзірлеу.

Бұл кезеңге мыналар кіреді:

- Студенттік бастамалар орталығының жалпы саясатын әзірлеу;
- Орталықтың функциялары мен жұмыс бағыттарын кеңейту бағдарламасын жасау;
- Ұйымдастырушылық құрылымды жетілдіру және оның икемділігін қамтамасыз ету;
- Ерекше қызығушылық тудыратын нақты іс-шараларды әзірлеу.

Бүгінгі таңда Студенттік бастамалар орталықтары әртүрлі аймақтарда және әртүрлі университеттерде жұмыс істейді. Дегенмен, олардың қызметі нақты бір жоғары оқу орнына байланысты. Олар жеткіліксіз жалпыланған және университетаралық интеграция сияқты маңызды мақсатқа толық қызмет етпейді. Бірлескен инновациялық жобалар деңгейіндегі интеграцияны Студенттік бастамалар орталықтарының қызметі арқылы жүзеге асыруға болатын сияқты [7, 9, 13].

Білім беру технологиялары саласындағы жобалық іс-шаралар алуан түрлі. Бұл әртүрлілік ішінара білім беру қызметінің көп қырлы сипатына байланысты, ол әртүрлі құзыреттіліктерді, педагогиканы, ақпарат алмасуды және т.б. қамтиды [3, 5, 12].

Әлеуметтік-мәдени құндылықтарды жасаушылардың тұтынушыларға еркін қол жеткізуін қамтамасыз етпей, бұл салада шығармашылық қабілеттерді дамыту мүмкін емес. Бұл қолдау әлеуметтік-мәдени қызметті басқару арқылы жүзеге асырылады. Сонымен қатар, менеджер шығармашылық танытуы керек, яғни әлеуметтік-мәдени құндылықтарды жасаушы, бірақ білім беру және оны басқару жүйелері туралы біліммен толықтырылуы керек [1, 6, 10].

Білім беру саласындағы тиімді басқарудың негізі негізінен бағдарламалық жасақтама әзірлеушілері қолданатын жобаға негізделген әдіске негізделуі керек сияқты. Бұл әдістің мәні - әрбір мүшесі тәуелсіз шығармашылық тұлға болып табылатын, жалпы жоба тұжырымдамасына сәйкес ортақ мүддеде өз әлеуетін жүзеге асыратын жобалық топты, яғни іске асырушылар командасын құру [8, 11, 14].

Бұл мақалада ЭЖМ Студенттік бастамалар орталығын кеңейту және дамытуға қатысты нақты шаралар ұсынылады. Бұл іс-шаралар студенттердің болашақ іс-әрекеттеріне бейімделу құралы ретіндегі Орталықтың тиімділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар инновациялық педагогикалық технологияларды енгізу және сынақтан өткізу платформасы ретіндегі Орталықтың жұмысын қарастыруға және қорытындылауға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск: БГУ, 1990. – 234 с.
- 2 Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Издательство Московского университета, 1980. – 416 с.
- 3 Ариарский М.А. Прикладная культурология на службе развития личности // Педагогика. – 2001. – № 8. – С. 45–52.
- 4 Асмолов А.Г. Психология личности. – М.: МГУ, 1990. – 367 с.
- 5 Барышникова Е.Н., Клепач Е.В., Красс Н.А. Речевая культура молодого специалиста. – М.: Флинта, Наука, 2005. – 224 с.
- 6 Бодалев А.А. Психология личности. – М.: Издательство МГУ, 1988. – 188 с.
- 7 Вертягина Е.А. К проблеме изучения профессиональной адаптации молодых специалистов // Социальная психология XXI века : сборник статей международного конгресса. – Ярославль, 2002. – С. 78–83.
- 8 Дикая Л.Г., Журавлев А.Л. Психология адаптации и социальная среда. Современные подходы, проблемы, перспективы. – М.: Институт психологии РАН, 2007. – 312 с.
- 9 Карпенко Э. Проблема формирования творческого мышления у студентов // Социология. – 2007. – № 5. – С. 112–118.
- 10 Розум С.И. Психология социализации и социальной адаптации человека. – М.: Речь, 2006. – 365 с.
- 11 Ромм М.В. Адаптация личности в социуме. – М.: Наука, 2002. – 275 с.
- 12 Тюкин И.Ю., Терехов В.А. Адаптация в нелинейных динамических системах. – СПб.: ЛКИ, 2008. – 384 с.
- 13 Михайлова Т.В. Особенности адаптации молодых специалистов // Бизнес в России и за рубежом. – 2009. – № 5. – С. 24–30.
- 14 Муравьева И.Г. Развитие творческого потенциала студентов через изучение дисциплины «Технологии творческой деятельности» // Труды Омского педагогического университета. – 2007. – С. 55–61.

REFERENCES

- 1 Amonashvili, Sh.A. (1990). Lichnostno-humannaya osnova pedagogicheskogo processa [Personal-humanistic basis of the pedagogical process]. (p. 234). Minsk: BGU [in Russian].
- 2 Andreeva, G.M. (1980). Social'naya psihologiya [Social psychology]. (p. 416). Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta [in Russian].
- 3 Ariarskij, M.A. (2001). Prikladnaya kul'turologiya na sluzhbe razvitiya lichnosti [Applied cultural studies in the service of personal development]. Pedagogika – Pedagogy, 8, 45–52 [in Russian].

- 4 Asmolov, A.G. (1990). Psihologiya lichnosti [Psychology of personality]. (p. 367). Moscow: MGU [in Russian].
- 5 Baryshnikova, E.N., Klepach, E.V., & Krass, N.A. (2005). Rechevaya kul'tura molodogo specialista [Speech culture of a young specialist]. (p. 224). Moscow: Flinta, Nauka [in Russian].
- 6 Bodalev, A.A. (1988). Psihologiya lichnosti [Psychology of personality]. (p. 188). Moscow: Izdatel'stvo MGU [in Russian].
- 7 Vertyagina, E.A. (2002). K probleme izucheniya professional'noy adaptatsii molodyh specialistov [On the problem of studying professional adaptation of young specialists]. Social'naya psihologiya XXI veka – Social Psychology of the XXI Century: Proceedings of the International Congress (pp. 78–83). Yaroslavl' [in Russian].
- 8 Dikaya, L.G., & Zhuravlev, A.L. (2007). Psihologiya adaptatsii i social'naya sreda. Sovremennye podhody, problemy, perspektivy [Psychology of adaptation and social environment. Modern approaches, problems, prospects]. (p. 312). Moscow: Institut psihologii RAN [in Russian].
- 9 Karpenko, E. (2007). Problema formirovaniya tvorcheskogo myshleniya u studentov [The problem of developing creative thinking in students]. Sociologiya – Sociology, 5, 112–118 [in Russian].
- 10 Rozum, S.I. (2006). Psihologiya socializatsii i social'noy adaptatsii cheloveka [Psychology of socialization and social adaptation of a person]. (p. 365). Moscow: Rech' [in Russian].
- 11 Romm, M.V. (2002). Adaptatsiya lichnosti v sociume [Adaptation of personality in society]. (p. 275). Moscow: Nauka [in Russian].
- 12 Tyukin, I.Yu., & Terekhov, V.A. (2008). Adaptatsiya v nelineynykh dinamicheskikh sistemah [Adaptation in nonlinear dynamic systems]. (p. 384). Saint Petersburg: LKI [in Russian].
- 13 Mihaylova, T.V. (2009). Osobennosti adaptatsii molodyh specialistov [Features of adaptation of young specialists]. Biznes v Rossii i za rubezhom – Business in Russia and Abroad, 5, 24–30 [in Russian].
- 14 Murav'eva, I.G. (2007). Razvitie tvorcheskogo potentsiala studentov cherez izuchenie discipliny «Tekhnologii tvorcheskoy deyatel'nosti» [Development of students' creative potential through the study of the discipline «Technologies of creative activity»]. Trudy Omskogo pedagogicheskogo universiteta – Proceedings of Omsk Pedagogical University (pp. 55–61) [in Russian].

З.К. Кульшарипова¹, Б.Д. Каирбекова², Г.С. Аяпбергенова¹, Ж.Ш. Шахмарданова¹

¹НАО «Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан», Казахстан

²Инновационный Евразийский университет, Казахстан

Инновационный потенциал творческого развития молодежи в период профессионального становления вуза

В современном высшем образовании остро стоит необходимость формирования и развития будущих специалистов как профессиональных личностей. Однако в период обучения в высшем учебном заведении студентам не хватает самостоятельности и осознанности в выборе профессии. Это препятствует их творческому профессиональному росту и адаптации к требованиям рынка труда.

Обосновать важность творческого развития в процессе профессионального формирования студентов в системе высшего профессионального образования и выявить основные проблемы этого процесса.

В статье проведен теоретический анализ научно-методологической литературы. В ходе исследования проведен обзор образовательного процесса в высших учебных заведениях, этапов профессионального формирования студентов и факторов творческого развития.

Установлено, что в период обучения в высшем учебном заведении студенты имеют низкий уровень самостоятельности и осознанности в выборе профессии. Обосновано, что творческое развитие студентов в процессе профессионального формирования позволяет им эффективно решать задачи модернизации и развития кадрового потенциала страны.

Результаты исследования могут послужить основой для разработки методических рекомендаций, направленных на совершенствование образовательных программ в высших учебных заведениях, развитие профессиональной компетентности студентов и повышение их творческого потенциала.

Ключевые слова: профессиональный рост, этап профессионального становления, врожденные способности, механизм развития творческих способностей.

Z. Kulsharipova¹, B. Kairbekova², Ayapbergenova G.¹, Zh. Shakhmardanova¹

¹НАО «Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан», Казахстан

²Инновационный Евразийский университет, Казахстан

The innovative potential of creative development of youth in the period of professional formation of the university

The need to form and develop future specialists as professional personalities in modern higher education is urgent. However, during the period of study at a higher educational institution, students lack independence and awareness in their professional choice. This hinders their creative professional growth and adaptation to the demands of the labor market.

To substantiate the importance of creative development in the process of professional formation of students in the system of higher professional education and to identify the main problems in this process.

The article conducted a theoretical analysis of scientific and methodological literature. During the study, a review of the educational process in higher educational institutions, stages of professional formation of students and factors of creative development was conducted.

It was determined that during the period of study at a higher educational institution, students have a low level of independence and awareness in their professional choice. It is justified that the creative development of students in the process of professional formation allows them to effectively solve the tasks of modernization and development of the country's personnel potential.

The results of the study can serve as a basis for developing methodological recommendations aimed at improving educational programs in higher education institutions, developing students' professional competence and increasing their creative potential.

Keywords: professional growth, stage of professional development, innate abilities, mechanism of creative abilities development.

Қолжазбаның редакцияға келіп түскен күні: 19.05.2026 ж.